

משרד החינוך והתרבות - הפחלקה לתרבות תורנית

עלון הדרכה להוראת פרשת השבוע
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

לך לך (תשכ"ג)

פרק ט"ז

גליונות זה עוסק בחלקו הראשון בהתנהגותה של שרה אמנו ובחלקו השני בפגישת הגר עם המלאך.

המעשה אשר עשתה שרה בתתה את שפחתה לאברהם מוזר הוא בעיני מי שחי בעולם ששולט בו החרם דרבנו גרשון. אולם פאז בתגלו חוקי ה' מורפי לפני שמים שנה פשוטו החוקרים כלם על רקע המקובל והנהוג בחקופה התיא. אך לאמתו של דבר - כלום מסבירים החוקים הללו את כוונתיה של שרה במקרה שלפנינו? הלא אין בהם אלא כדי להבינו שמעשה כזה אפשרי היה, חוקי היה, ואולי, כנהוג היה בכלל, אך אין בו כדי להסביר את משמעותו הסגולית של פרקנו, את יחודו של המקרה שלפנינו, או בפשטות את המניעים המיוחדים שדאפוה לשרי במקרה זה, ורבות ושונות דעות אפרשנים בשאלה זו.

החוקרים החדשים רובם ככלם רואים בהצעתה של שרה רצון לתמוך בכוון אשר יולד לשפחה, ואשר יהיה על ידי כך לבנה של שרי, כדבר מוסכם וחוקי בהקדמה ארמית (דוקא מתוך סע' 170 המובא בגליון יתברר, שאין הדבר כך!), ומפרשים את הדוחף למעשה כאנכי ביותר, "כרצון השתלטות על בן השפחה, למען תוסר ממנה הרפת העקרות" (כמה רחוקה תפיסת רש"י (ע"פ חז"ל) מתפיסה זו. (ומענין שאברבנאל ובפנקותיו המלבי"ם קרובים לה). הרמב"ן בפרושו לפ' ב' פקח עינינו לקרא כל פרט וכל מלה על מנת ללמדנו בצרוף כל הפרטים את כוונתה של שרה ואת אשר רצתה התורה ללמדנו בכלל מספור כגלו. ואלה דבריו:

ד"ה וישמע אברהם לקול שרי:

לא אמר הכתוב "וישמע כן", אבל אמר, כי שמע לקול שרי. ירמוז, כי אע"פ שאברהם מתאוה מאד לבנים, לא עשה כן בלא רשות שרי, וגם עתה... כל כוונתו לעשות רצון שרי, שתבנה ממנה, שיהיה לה נחת רוח מבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן. כדברי רבותי.

ואמר עוד: "ותקח שרי", להודיע שלא סתר אברהם לדבר, עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו; והזכיר הכתוב "שרי אשת אברם... לאברם אישה", לרמוז כי שרי לא בתיאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה מאצלו, כי היא אשתו והוא אישה, אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו, ולכן אמר "לו לאשה", שלא תהיה כפלגש, רק כאשה נשואה לו. וכל זה מוסר שרי והכבוד שהיא נוהגת בבצלה.

ודוקא הרמב"ן הרואה את "מוסר שרה" בפסוקים האלה, הרואה כמעט בכל מלה, ב"ותאמר שרה", "ותקח שרי" ובמלים "לו לאשה" את עדינותה של שרה ואת העזר כל מניע אנכי, דוקא הוא אינו משתדל כלל ללמד זכות עליה, בדברו על "ותענה שרי" ואינו מגייס הסברים פסיכולוגיים לשם המעטת אשמתה, אלא אומר את הדברים החמורים והקשים המובאים בגליון. וזו דרכו של הרמב"ן לשפוט גם גדולים וטהורים לפי מעשיהם - בלי משוא פנים. בדבריו על הענש שנענשו בניה של שרה בתת ה' להגר בן "שענה את זרע אברהם ושרה בכל מיני ענוי", אולי נשמע, הד הענויים שכבר הספיקו בני הגר לענות את זרע שרה עד ימיו של הרמב"ן. בפרט זה הסכימו לו כמה מפרשים, כגון ר' אליעזר אשכנזי בספרו "מעשה ה'", האומר אחרי הביאו את דברי הרמב"ן על ותענה שרי:

והנה דבריו ז"ל נכונים, אבל לא יתכן לומר כן, אם לא בראיה מן הכתוב. לכן ידמה תינת ראייה וגלוי מופלג כמה שאטר לה המלאך "וקראת שמו ישמעאל", כי שמע ה' אל ענייך", שאם השמיעה היתה לשעבר - כמו שב' "שמע ה'" לפי זה היה ראוי לקרא אותו "שמעאל" - לשעבר, אבל צוה לקרא אותו "ישמעאל", לגלות על העתיד, שיענה זרע ישראל.

אך לא כל הפרשנים מסכימים עם הרמב"ן במשפטו הקשה על שרה ואברהם ויש המנסים להצדיקה בכל מיני טענות - (וע' דברי אברבנאל שהובאו בגליון לך לך תש"ה!). ואף על הצדקת הענש יש מערערים. כגון בעל העמק דבר: ומה שכתב הרמב"ן, שמשום זה היה "פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני ענוי", לא ידעתי. וכי בני ישמעאל לבדם התעללו בזרע אברהם, ושרה יותר מכל אומות העולם, זה בדרך זה וזה בדרך זה? וכן להיפך: בני ישמעאל לא עם בני ישראל לבד התעללו, כי עם כל מי שהיה נכבש מהם בעת אשר ירמא ידם - עשו פרעות.